

РОЛЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ У СТАНОВЛЕННІ ТА РОЗВИТКУ ВІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН

В.К. Васенко, канд. екон. наук, доц.,

Сумська філія Національного університету внутрішніх справ

Вступ. Сьогодні майже всі країни світу використовують нетрадиційні способи впливу на соціально-економічний розвиток своїх депресійних територій, використовуючи для цього механізми вільних економічних зон як один із головних інструментів залучення вітчизняних та іноземних інвестицій у зональну економіку.

Як зазначають вітчизняні та іноземні літературні джерела, не всі спеціальні економічні зони приносять бажані результати і не завжди можуть бути прискоренням в економічному розвитку (як засвідчує досвід Аргентини) і не позбавлені банкрутства. Поте в переважній більшості сучасні вільні економічні зони сприяють прискореному розвитку депресійних територій держав.

За нашими підрахунками, сьогодні в світі функціонує більше 4 тисяч ВЕЗ різних типів і найбільша їх кількість (понад 20 %) діє в найбагатшій країні світу – США. Вільні економічні зони значною мірою сприяли соціально-економічному розвитку країн Азії, які через деякий час отримали назву “азіатський тигр,” завдяки найвищим темпам економічного зростання їх національних економік.

Звичайно, “азіатське чудо” не могло залишитися непомітним в інших країнах, які теж намагалися використати організаційно-економічні механізми ВЕЗ для подальшого зростання національних економік. На такий шлях створення ВЕЗ стала і Україна, яка ставить за головну мету зональних економічних формувань – створення нових робочих місць, розвиток виробництва за рахунок надходження іноземних інвестицій, зростання валютних надходжень, покращання платіжного балансу, одержати доступ до новітніх технологій і на цій основі забезпечити вигідне входження у світовий поділ праці та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення ролі банківської системи в становленні і розвитку вільних економічних зон, визначення її структури і пошук найбільш дієвих фінансово-кредитних механізмів впливу на функціонування ВЕЗ в Україні.

Результати. Проведені нами дослідження функціонування спеціальних (вільних) економічних зон провідних країн ринкової, перехідної економіки та країн, які розвиваються, дають право стверджувати, що в становленні і розвитку вільних економічних зон важливу роль відіграє добре організована банківська система, яка має бути самостійною і разом з тим уміло вмонтованою в єдину банківську систему країни. Основною ланкою банківської системи, навколо якої має створюватися ринок товарів, валюти, капіталу у зоні, повинен стати центральний (головний) комерційний банк, організований на акціонерній чи пайовій основі як незалежна кредитна установа універсального типу з широкою мережею холдингів, діючих у всіх

основних галузях і факторингових компаніях, що знаходяться на території зони. Такий центральний (головний) банк вільної економічної зони повинен;

- бути головним фінансовим центром ВЕЗ з реалізації соціально-економічних і науково-технічних програм розвитку зони і обслуговувати зональний бюджет і позабюджетні фонди зони;
- формувати спеціальні фонди розвитку ВЕЗ і бути головним у кредитуванні, фінансуванні господарських програм і проектів розвитку зони (всі інші банки працюють з ним на партнерських засадах);
- мати повноваження приймати іноземних інвесторів;
- виступати організатором консорціуму банків зони;
- обслуговувати іноземні кредити та інвестиції, розміщені у зоні за його участю;
- складати платіжний баланс вільної економічної зони та ін.

Такий банк повинен мати генеральну ліцензію на право проведення операцій в іноземній валюті, включаючи встановлення кореспондентських відносин із зацікавленими банками. Центральний банк ВЕЗ і його філіали виконують всі банківські операції, передбачені законодавством, включаючи залучення вкладів громадян. Він може виступати одним із основних засновників товарної, валютної, а у перспективі – й фондової біржі на території зони.

Аналіз банківської системи у ВЕЗ України показує, що вона нічим не відрізняється від незональної території, що, на наш погляд, є її суттєвим недоліком і не сприяє прискореному розвитку території спеціальної економічної зони, а тому необхідно внести відповідні зміни в чинне законодавство і зональну банківську систему.

По-перше, спеціальна економічна зона є територією країни, яка найбільше відкрита зовнішньому ринку та дії його законів, а, отже, має значно вищий ступінь ризику здійснення своєї діяльності в порівнянні з незональною територією і вимагає відповідних форм ринкового захисту такої діяльності – функціонування венчурних банків. Основними функціями такого банку є кредитування ризикованих проектів, за успішну реалізацію яких він отримує частину засновницького доходу або частину прибутку.

По-друге, фінансово-кредитний механізм обслуговує увесь внутрішньогосподарський і зовнішньоекономічний оборот ВЕЗ і визначає, по суті, ефективність його розвитку, тому його організація має відповідати загальносвітовим правилам і стандартам, зокрема, функціонуванням у банківській системі дочірних підприємств банків – факторингових фірм, які прискорюють розрахунки між партнерами, та інвестиційних холдингових компаній. Важливе значення має продуманість кредитування, функціонування грошового обороту, фінансових та фондових бірж, валютного механізму, які створюють необхідні передумови для розвитку всієї економічної системи зони.

Проведений нами аналіз організації банківського кредитування ВЕЗ показує, що кредитна політика головного банку економічної зони має бути

спрямована на послаблення глибини економічної кризи депресійної території, обмеження інфляції, забезпечення стабільного зростання виробництва й функціонування ринку позичкових капіталів та оптимального платіжного балансу. Для виконання цих та інших функцій головний банк економічної зони повинен мати необхідну кількість грошових ресурсів.

Як показує досвід Китаю, за період становлення його спеціальних економічних зон (1978-1987 рр.) в їх розвиток було вкладено більше 22 млрд. дол. США, а щорічно вкладалося 15-17 млн. дол. США на один гектар території юрисдикції. Виходячи з цього критерію, лише на одну вільну економічну зону “Донецьк” (територія 466 га) необхідно вкласти за один рік майже 7 млрд. дол. Звичайно, таких коштів у державному бюджеті немає, але їх можна отримати, використовуючи кредитні механізми банку, наприклад, як це було здійснено в КНР при створенні ВЕЗ “Пудун,” де структура інвестованого капіталу складала:

- 6,5 млрд. юанів – державний кредит строком на 5 років;
- 6,0 млрд. юанів – виділено із місцевих бюджетів;
- 6-7 млрд. юанів – за допомогою випуску акцій, облігацій та продовження права користування землею;
- 6,0 млрд. юанів (1 млрд. доларів США) у формі кредиту МБРР [8, с. 111].

Важлива роль банківської системі відводиться і в організації кредитування малого бізнесу та підприємництва, який є головним індикатором рівня розвитку ринкового середовища в країні і на частку якого припадає у США близько 50 % ВВП країни, в Японії – більше 50 %. В економіці США дрібні фірми дають не лише половину приросту всього валового національного продукту, але й дві третини новостворених робочих місць.

Буде несправедливим вважати, що функціонування малого бізнесу та підвищення його ролі в економіці держав на сучасному етапі притаманне лише розвинутим капіталістичним країнам. У країнах Південно-Східного регіону Азії, які вийшли на передові рубежі, останнім часом малий бізнес дає до 80 % приросту обсягів ВВП.

По-перше, малий бізнес забезпечує необхідну мобільність в умовах ринку, створює глибинну спеціалізацію і розгалужену кооперацію виробництва, без яких неможлива його висока ефективність.

По-друге, він здатний не лише швидко заповнювати вільні ніші у споживчих сегментах ринку, але й порівняно швидко окупуватися, застосовуючи іноді сучасне обладнання і технології.

По-третє, малий бізнес створює необхідну для ринку атмосферу конкуренції, безліч форм, що швидко створюються і зникають, мають здатність миттєво реагувати на будь-які зміни ринкової кон'юнктури.

По-четверте, найголовніше – малий бізнес створює те середовище і дух підприємництва, без яких жодна ринкова економіка, побудована на особистій зацікавленості та ініціативі виробників, неможлива [5, с. 8].

Дрібні підприємства розвинутих країн світу знайшли своє місце і в умовах прискорення науково-технічного прогресу, переходу до нових технологій у передових галузях промисловості. Вони складають собою органічний елемент всієї системи, що забезпечує роботу з новими інформаційними технологіями, новими ідеями модернізації виробництва. Дрібні підприємства є також оптимальною формою виробництва в умовах підвищеного ризику, тому не випадково уряди США і Японії для кредитування малого бізнесу створили спеціальну банківську мережу. У США для пільгового кредитування дрібних компаній створено понад 600 спеціалізованих банків. В Японії більше 500 місцевих торгово-промислових палат та їх філій надають різну фінансову, консультативну та іншу допомогу малому бізнесу, а комерційні банки надають кредити під гарантії та страхові зобов'язання держави. При цьому таке поручительство може надаватися як під заставу майна дрібної компанії, так і без нього.

Проведений нами порівняльний аналіз стану ринкової інфраструктури провідних країн ринкової економіки США, Японії та України переконливо засвідчує про значне насичення їх ринкової інфраструктури підприємствами середнього і дрібного бізнесу, які в розрахунку на 10 тис. населення перевищують вітчизняні показники у 13-18 разів (табл. 1).

Таким чином, як засвідчує наведений нами в таблиці аналіз, кредитна політика нашої держави також має бути зорієнтованою на пільгове кредитування підприємств малого бізнесу, що, в першу чергу, стосується ВЕЗ України.

Таблиця 1

**Розвиток дрібного бізнесу в США, Японії та Україні
станом на 01.01.2000 р.**

Показники	Назва країни		
	США	Японія	Україна
1. Кількість населення, млн. чол.	263,0	125,0	50,0
2. Кількість всіх типів підприємств, млн. од.;	23,2	11,3	0,5
- у т.ч. малого бізнесу, млн. од.;	17,0	9,0	0,3
- з них індивідуальні підприємці, млн. од.	13,5	6,9	0,2
3. На 10 тис. населення:			
а) малого бізнесу, од.;	650	720	48
б) індивідуальні підприємці, од.	510	480	20

Аналізуючи систему грошового обігу у ВЕЗ іноземних держав і України слід відзначити, що рух грошей у процесі розширеного відтворення у вільній економічній зоні створює грошовий обіг, який включає рух грошей на відповідних стадіях виробництва, розподілу, обміну та споживання і суттєво впливає на всі стадії суспільного відтворення. За своєю економічною природою рух грошових засобів поділяється на фінанси, кредит і грошовий обіг. Форми організації грошового обігу створюють грошову систему [7,

с. 186]. Грошовий оборот ВЕЗ має бути вбудованим у систему національного грошового обороту. Разом з тим, він повинен мати і певні відмінності, що не суперечать принципам цієї системи. Світовий досвід показує, що внутрішньогосподарський оборот ВЕЗ може обслуговуватися у національній валюті, спеціальними сертифікатами (обмінними на іноземну валюту) та вільноконвертованою валютою (ВКВ).

Вибір варіанта грошового обігу у зоні залежить від цілого ряду факторів, головними серед яких є тип зони і реальні політичні та економічні умови у країні в цілому і даному регіоні. Кожний із трьох зазначених варіантів має свої позитивні і негативні сторони, проте, на наш погляд, в сучасних політичних і економічних умовах України найкращим варіантом є використання у ВЕЗ її національної валюти, яка повинна сприяти інтеграції зональної економіки з незональною економікою країни, а також стимулюватиме інвестиційні вкладення іноземного капіталу в інші регіони держави. Розрахунки з іноземними країнами здійснюються у ВКВ.

Велику роль банківська система відіграє і у формуванні фінансових ресурсів вільної економічної зони, особливо на першому етапі її створення і функціонування, тобто наданні необхідної кількості стартового капіталу для її діяльності, тому що можливості державного бюджету обмежені і грошові кошти на створення ВЕЗ не виділяються. На наш погляд, це повинно відбуватися шляхом випуску зональних акцій та облігацій, як це спостерігалось при створенні ВЕЗ “Пудун” у Китаї. Але функції вітчизняної банківської системи мають бути дещо розширеними у зв’язку зі створенням ринку цінних паперів – головному банку ВЕЗ повинно надаватися право виступати засновником біржі цінних паперів та ін.

Валютний механізм вільної економічної зони покликаний забезпечити не лише стимулювання притоку іноземного капіталу на території юрисдикції, але й нормальне функціонування і взаємодію зони з економікою країни та світовим ринком. На наш погляд, валютний режим ВЕЗ має визначатися для кожної економічної зони конкретно, виходячи із її цілей, характеру і конкретних економічних умов. Функціонування валютного механізму ВЕЗ забезпечується центральним (головним) банком зони, яка має функціонувати на принципах валютної самоокупності та забезпечувати зональні потреби у валюті за рахунок надходжень від експорту, а також орендних, податкових платежів вітчизняних та іноземних фірм, що здійснюють виробничу і комерційну діяльність у зоні.

На першому етапі функціонування ВЕЗ необхідні валютні витрати здійснюються за рахунок довгострокових валютних кредитів, а також виділених централізованих коштів для продажу на валютній біржі. Надалі власні валютні доходи мають скласти основу для погашення раніше отриманих підприємствами зон кредитів, повернення валюти у централізовані державні фонди і покриття власних витрат [7, с. 155].

Валютна самоокупність зони має досягатися шляхом підсумку індивідуальних взаємовідносин підприємств зони із зовнішнім (світовим) і внутрішнім ринками. Стан валютного балансу кожного підприємства зони

залежить від багатьох факторів і, в першу чергу, від виду і напрямів його господарської діяльності, що також необхідно враховувати при проектуванні того чи іншого типу ВЕЗ.

Важливу роль у валютно-фінансовому регулюванні ВЕЗ займають валютні біржі, через які спільні підприємства, що діють у зоні, отримують можливість продавати свій прибуток у національній валюті іншим спільним підприємствам у ВКВ за ціною, що складається на основі попиту і пропозиції. Безумовно, досягнення валютної збалансованості ВЕЗ є справою дуже складною і вимагає комплексного підходу до розробки шляхів надходження валюти на основі участі зональних підприємств у зовнішньоекономічній діяльності.

Будучи головним фінансовим центром ВЕЗ, яка за своєю економічною природою насправді є мінідержавою, центральний (головний) банк економічної зони має здійснити фінансове забезпечення реалізації соціально-економічних і науково-технічних програм розвитку зони, а також обслуговувати зональний бюджет і позабюджетні фонди зони. Складність полягає в тому, що Бюджетним кодексом України не передбачено складання бюджету ВЕЗ, що, на наш погляд, є недопустимим, тому що в ході формування бюджетів різних рівнів неминуче відбувається “врівнялівка” території зони із незональними територіями держави.

Важливою функцією центрального (головного) банку ВЕЗ є складання платіжного балансу економічної зони, який являє собою баланс сум потоків валютних платежів, що отримує з-за кордону, та незональних і інших зональних територій держави, а також здійснює за кордон і незональні, й інші зональні території країни в процесі господарської діяльності за певний період часу. Сальдо такого балансу показує величину чистого (експорт мінус імпорт) припливу капіталу в зону (активне сальдо) або його чистого відпливу (пасивне сальдо) за межі зони чи за кордон.

Висновки. Вільні економічні зони є важливим механізмом залучення вітчизняних і іноземних інвестицій в національну економіку для забезпечення прискореного розвитку депресійних територій держав. Проте, як засвідчує проведений аналіз функціонування спеціальних економічних зон різних регіонів світу, не всі вони діють ефективно і повною мірою відповідають цілям, що на них покладалися. Аналіз засвідчує, чим вищий рівень організації банківської системи у ВЕЗ, тим вищі і її кінцеві результати, і навпаки, невідповідність банківської системи цілям і завданням економічної зони негативно впливає на виконання нею головної функції – залучення інвестицій у ВЕЗ.

Підбиваючи підсумки, ми можемо зробити висновок, що найважливішими складовими банківської системи у вільних економічних зонах є: вдосконалення банківської інфраструктури (створення венчурних банків та спеціалізованих на кредитуванні малого бізнесу), запровадження пільгового кредитування суб'єктів вільної економічної зони, грошового обігу, валютного механізму ВЕЗ, обслуговування бюджету зони та її позабюджетних фондів, складання платіжного балансу ВЕЗ та інше. Усе це

має здійснювати один фінансово-кредитний інститут (головний банк зони), щоб забезпечити відповідну концентрацію грошових ресурсів і відповідних відмінних від незональних територій валютних режимів на території, визначеній політичним центром країни з метою забезпечення її прискореного розвитку.

Забезпечити таку особливість діяльності в умовах максимальної відкритості економіки зональної території для зовнішнього ринку і формування необхідної ринкової інфраструктури у ВЕЗ, здатної забезпечити прискорений розвиток депресійної території, під силу лише наймогутнішій фінансовій структурі – банку, але для цього країна повинна створити йому відповідні нормативно-правові умови і усунути адміністративні перешкоди, які гальмують цей процес.

Список літератури

1. Закон України “Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон” від 13 жовтня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 21.
2. Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 20 вересня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 5. – С. 30.
3. Бюджетний кодекс України від 21 червня 2001 року // Урядовий кур’єр. – 2001. – № 131.
4. Васенко В.К. Вільні економічні зони: стратегія розвитку: Монографія. – Суми: Видавництво “Довкілля”, 2004. – 370 с.
5. Васенко В.К., Комісар С.Б., Малікова І.В., Полятикіна Л.І., Залигіна І.В. Основи малого бізнесу і підприємницької діяльності. – Суми: ВАТ СОД, Видавництво “Козацький вал”, 2002. – 186 с.
6. Гальчинський А. Теорія грошей: Навчальний посібник. – К.: Основи, 1996. – 413 с.
7. Данько Т.П., Окрут З.М. Свободные экономические зоны в мировом хозяйстве: Учебн. пособие. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 168 с.
8. Корнейчук Н. Специальные экономические зоны: опыт и перспективы // Вопросы экономики. – 1991. – № 10. – С. 107-114.

Васенко В.К. Роль банківської системи у становленні та розвитку вільних економічних зон / В.К. Васенко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Суми, 2004. - Т. 11. - С. 223-230.